

BÁNYAI JÁNOS

„*Altrove non esiste*”

SLOBODAN NOVAK ÚJ REGÉNYÉRŐL

Slobodan Novak horvát író új regénye (*Pristajanje*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005) 2004-ben készült el, legalábbis ez az évszám áll a könyv utolsó lapján. Ezt azért érdemes megjegyezni, mert Novak a viszonylag keveset írók és keveset publikálók sorába tartozik. Mint oly sokan mások, ő is versekkel indult a világháború után, olyanok társaságában, mint Nikola Milićević és Vlatko Pavletić. Később a háború utáni horvát irodalmat megújító nemzedékhez, Antun Šoljan, Tomislav Ladan, Ivan Slamnig nemzedékéhez tartozott, pedig idősebb volt náluknál és mögötte háborús érettségi meg a partizánok oldalán a háborúban való részvétel állt. Ez bebocsátást biztosíthatott volna számára az „udvarba”, de Novak nem élt ezzel a lehetőséggel, inkább a sokat bírált fiatalabb nemzedékhez kötődött íróként és folyóirat- meg kiadói szerkesztőként. 1955-ben prózakötete jelent meg Splitben *Elveszített szülőföld* (Izgubljeni zavičaj) címen. A könyv alapján filmet forgattak, sőt színpadra is alkalmazták. Ezután *Erős vár* (Tvrđi grad) címen adta ki elbeszéléseinek gyűjteményét 1961-ben, ugyanez Csuka Zoltán fordításában 1964-ben az újvidéki Forum Könyvkiadó gondozásában magyarul is megjelent. 1968-ban látott napvilágot leghíresebb regénye, a magyarul 1971-ben kiadott *Arany, tömjén, mirha* (Mirisi, zlato i tamjan). Ezután útirajzot publikált *Hajón kívüli napló* (Izvanbrodski dnevnik) címen. Több forgatókönyv, hangjáték és adaptáció szerzője. 1924-ben született, tehát életének nyolcvanadik évében fejezte be az új regényt.

Érdemes egy pillantást vetni az *Arany, tömjén, mirha* magyar nyelvű kiadásának történetére. Vujicsics Sztoján fordítása az Európa Könyvkiadó nevezetes modern irodalmi sorozatában (*Modern könyvtár*) jelent meg, ám nem jutott el az olvasóhoz. Annak rendje-módja szerint lektorálták, megszerkesztették, kinyomtatták a regényt, nem lehet tudni, milyen példányszámban, és a nyomdából lepecsételve egyenesen valamely könyvraktárba, pincébe, ki tudja, hová szállították... A fordító azonban hozzájutott a könyv néhány példányához, így lehetett megismerni utótörténetét. Igencsak elcsodálkozunk, ha ma újraolvasuk az akkor tiltottnak minősített regényt. Nem lehet tudni, mit talált benne az akkori szövegfelügyelő oly veszedelmesnek. Mint a kései regény, ez is a szigetvilágban játszódik. A sziget az a varázslatos térség, amelyen Novak történetei gyökereznek, vizekkel körülvett, önmagában teljes és önmaga felé forduló térség, ahol mindenki mindenkiről mindent tud, ahol nincsenek titkok, vagy ha vannak, mindenkinek a titkai azok, és változások sincsenek, változások az élet felszínén történnek, a mélyben minden változatlan. Éppen ezért mítoszok és legendák táptalaja is a sziget, ezen kívül kollokvialis olasszal vegyített sajátos nyelvezete van. *Idegen és nyelvjárási szavak és kifejezések* címen az új regényben független olvasható. Novak Splitben született, de gyerekkorát Rab szigetén töltötte, innen szár-

maztatható a szigetvilághoz való szoros kötődése. Van ebben a világban valami, ami a kívülálló számára homályos, megfoghatatlan, rejtélyes, mint a szigeti városok szűk utcái és sikátorai, templomaiknak, kolostoraiknak és szent helyeiknek titokzatos illatokkal és fényekkel telített belvilága, a szentképek és szobrok csendre intő, elmosódó ragyogása. Ám mindezen túl a távoli világok felé nyit távlatot a szigetet körülölelő tenger, a messzeség, a szemhatárnak az az elmosódó vonala, ahol az égbolt és a tenger összeér. Látszólag csendes világ ez, de tele belső feszültséggel, sokszor ki nem mondott indulatokkal és névtelen szenvedélyekkel. Az *Arany, tömjén és mirha* ezt a világot mutatja közelnézetből egy furcsa és viszonylag egyszerű történet keretében. Az egyes szám első személyben megszólaló elbeszélő feleségével meg a szomszédokkal az ágyban fekvő beteg Madonnát ápolja, annak omladozó házában és közben, Madonna révén, aki egykor a sziget jó részének birtokosa volt, de az új hatalom birtokaitól megfosztotta, és most visszaperelné, ahogyan visszaperelné az emlékeit is, a régi világot, amikor még járn tudott és uralkodni is, egy rég erőszakosan felszámolt világ keretei mutatkoznak meg. Az elveszített világ csak távoli ködkép a regényben mégis ellenpontja a jelennek, senki sem hívná vissza, mégis mintha a nosztalgia légárama lengné be. Madonna múltjának és az elbeszélő jelenének ütközőpontját mondja mindvégig a regény, hosszú mondatokban és fejezetekben, miközben valahol távol, ott, ahol az elbeszélő gyerekei élnek és ahová a felesége látogat el, egy másik világ, a szigettől merőben eltérő, másként beszélő és másra esküsző világ létezik. Nem igaz az, hogy se jobb, se rosszabb a sziget világánál, amiből nem a nagyváros és a sziget összevetése következik, hanem ugyanaz, amire majd Slobodan Novak kései regénye jut ki, az, hogy nincs másutt, nincs máshol, mindenhol ugyanaz van, mindenhol ugyanaz a nyomorúság. Madonna világa, az elbeszélőé, a helyi orvosé és az előljáróké, a hatalmaskodók és a megnyomorítottak világa. Madonna, zsörtölődéseivel és követelődéseivel, ugyanakkor tehetetlenségével és be nem látott kiszolgáltatottságával akár a mindenkori hatalom allegóriájának is vehető, olyan hatalomnak, amely éppen mozdíthatatlanságával telepszik rá a környezetére, az egész világra. Nyomorúságos hatalom ez, alattvalóit mégis megnyomorítja. Az őt ápoló elbeszélőt, annak feleségét, a szomszédokat, az orvost. Mindenkit, aki még Madonna hatósugarában van. Mindez sokkal jobban látszik a sziget nézőpontjából, mert a sziget elesettsége ellenére is mindennél biztonságosabb, stabilabb, mozdíthatatlannabb, de ezzel együtt ellenállóbb is. Nem kíváncsi az újra és a divatra, jól elvan önmagával és a saját hagyományával, egyformán tiszteli a saját bolondjait és papjait, a saját csirkefogóit és varázslóit, mindenkit és mindent, amit sajátjának tudhat. Hóbortosai is, mint mindenki más, a tengerre és az égboltra vetik a tekintetüket. Van ebben valami állandóság, amire Slobodan Novak nagyon odafigyel, meg tartósság, ami abban is kifejeződik, hogy Madonna története nem ér véget az *Arany, tömjén és mirhával*. Ha nem is folytatódik, de mindenképpen feltűnik majd a kései regény lapjain is. Példázódások, emlékezőések, szójátékok formájában. Az új regény első személyű hőse talán azonos az *Arany... elbeszélőjével*, legalábbis ez olvasható ki abból, hogy Madonna megjelenik az új regény lapjain is. A sziget is azonos, legfeljebb mások lakják, és azon kívül, hogy Madonna már nincs közöttük, csak az emléke tűnik fel olykor, nem változott, ugyanolyan amilyennek mindenkor látszott.

Slobodan Novaktól, a szigetvilág írójától az *Arany...* idején sem volt, most sem idegen a közvetlen írói megnyilatkozás akár történelmi, akár társadalmi kérdésekben, azt azon-

ban semmiképpen sem lehet ráfogni, hogy „beleszólásai” veszélyeztették volna a társadalom nyugalmát, ahogyan talán a magyar kiadás felügyelői vélhették, azt pedig végképp nem lehet ráfogni, hogy szerzője az államrend megdöntésére törekedett volna elbeszéléseivel és más prózáival. Az egykor volt Jugoszlávia éber eszmei és politikai felügyelői nem tiltották el Novakot sem az írástól, sem a publikálástól, de árgus szemekkel figyelték, ahogyan jól odafigyeltek választott nemzedéktársai írói, irodalmi tevékenységére is. Šoljan az *Árulók* című nevezetes regényét, az egykori fiatal szimpósok egyik kultikus művét, nem is Zágrábban adták ki, Belgrádban jelenhetett meg, nyilván azért, hogy a belgrádi felügyelők borsot törjenek a zágrábiak orra alá, de Belgrádban is csak megnyirbálva... Élesebb fogalmazásait lenyesve. Ilyen élesebb fogalmazásokkal bőven lehet találkozni az *Arany...* lapjain is, de nem rendszerbontó nyilatkozatok ezek, hanem odamondogatások, súlyosnak látszó szavak, csillámló kérdések és bírálatok. Az ilyeneket illő volt akkoriban elhagyni, el is hagyták sok helyütt. Volt azonban abban valamilyen „rendszer”, hogy ami nem jelenhetett meg Ljubljanában, az megjelent Belgrádban, amit nem adtak ki Belgrádban, azt kiadták Ljubljanában vagy Szarajevóban... Nem azért, mintha a szavak itt és ott másként visszhangoztak volna, sokkal inkább a hatalom cinizmusa folytán. Šoljan egyik elbeszéléskötete, de válogatott verseinek könyve is Újvidéken jelent meg. Az *Árulók*-történetnek azonban érdekes folytatása van. Amikor valamennyire megváltozott a politikai helyzet, kevesebb lett a felügyelőkből, elcsendesedtek az éberek, a belgrádi kiadó felajánlotta Antun Šoljannak, adja ki a regényt újra, most már az egykoron kihagyott szavakkal, mondatokkal, bekezdésekkel együtt, ám ő nem vállalta az eredeti helyreállítását, mondván, az olvasó úgy és olyannak ismeri a regényt, ahogyan először megjelent, és ezért nem érdemes változtatni rajta... Fontos történet, amiből egyáltalán nem következik, hogy jogos volt az egykori felügyelők beavatkozása a regény szövegébe, hanem az olvasó és olvasata megbecsülése következik belőle, az eredeti recepció tiszteletben tartása is, nem utolsósorban Šoljannak az a meggyőződése, hogy a regény, a szövegébe való későbbi, akár minimális, meg bármennyire is jó szándékú beavatkozások nyomán, elszakad megírásának és megjelenésének idejétől, attól az időtől, amellyel minden későbbi befogadás és olvasat „egy-idejű”. Ebben a recepciójátéktérben zavart keltene a regény szövegének megváltoztatása, még akkor is, ha ezáltal helyreállítható volna az eredeti változat... Meg aztán az egykori változtatásokhoz a szerző is hozzájárulását adta, ami Šoljan szerint nem mellékes körülmény...

Azért mondtam el ezt a nem kevés tanulsággal járó ironikus, Šoljan nézőpontjából önironikus történetet Slobodan Novak valamennyivel fiatalabb, ám már évek óta halott nemzedéktársáról, mert részint illusztrálja az egykori Jugoszlávia irodalmi életének különleges és furcsa történéseit, részint pedig rávilágít arra, miként értette akkoriban a horvát írók háború utáni meghatározó nemzedéke az irodalom szerepét, vagyis arra, hogy hogyan rántották le a leplet az irodalmi mű patetikus egyszeriségének szobráról. Az irodalmi művet a mindennapi élet részének tekintették, nyelvét és szövegét mindenképpen az alakítás idejéhez kötötték, amiben nyilvánvalóan Miroslav Krleža útmutatását követték. Vagyis az irodalmat és az irodalmi művet szakrálisnak tekintő provinciális, banális, „irodalmi hazugságokkal” teli irodalomszemléletet nyirbálták meg erőteljesen. Ezért figyeltek rájuk a régi szimpósok oly nagyon, és feltehetőleg ezért került Slobodan Novak regényé-

nek magyar fordítása, az *Arany, tömjén, mirha*, akkoriban az olvasó asztala helyett a tiltott könyvek raktárába.

Slobodan Novak új regényében is az *Arany, tömjén, mirha* útját követi. Ismét a szigeten vagyunk, Madonna már nincs az élők sorában, de az emléke itt kísért még, az elbeszélő is magára maradt. Ismét egyes szám első személyben szólal meg, és amit az *Arany...* még távol tartott magától, a közvetlen politikai megnyilatkozást, azt most az új regény szabadon megteszi. Már nem utalások, nem rejtjelek, nem kiszólások és odamondások formájában, hanem közvetlenül, mégpedig kemény szatírával, nagyon mély rezignációval. Ha lehet, a korábbinál is mélyebb rezignációval, már minden pátoz nélkül, sztereotípiákat sem mellőzve mondja el semmiben sem rendkívüli, az allegorizálást is távol tartó történetét. Miközben fontos szerepet juttat a regény címének. Szokatlan módon a regény tartalommutatója közvetlenül a címlap után következik, ahogyan a tudományos munkákban szokásos, majd az első fejezet egyetlen oldalon a regény címének „alkalmi szemantikáját” közli, az értelmező szótárakra jellemző tudományos álrühában. A *Pristajanje* regénycím többjelentésű szó. Novak a szónak folyamatos igei alakját (*pristajati*) és igéből képzett főnévi alakját (*pristajanje*) is közli. Magyarul a szó első jelentése *kiköt*, a „hajó kiköt” értelmében, az igenév lehetséges fordítása „*kikötés*”, a hajó kikötésének művelete. A „kikötés” persze magyarul mást (is) jelent, például valamilyen feltétel kiszabását bizonyos ügyek intézéséhez... Slobodan Novak interpretációja szerint a horvát szavaknak négy – „alkalmi” – jelentése van. Először valaminek álláspont és ellenállás nélküli, rezignált elfogadását jelenti a szó, beleegyezést?, másodszor szolgai felsorakozást valami rossz mellett, vagy még valami rosszabb mellé, harmadszor az „illik rá, illik hozzá” jelentése tartozik a szóhoz, az „illik a hölgyre a bunda” értelmében, negyedszer pedig jelentheti azt is, hogy valamely harci- vagy sporthajó kiköt az „álmos parton”... Mire való a regény élén ez a nem kimondottan szakszerű, de mindenképpen vidám nyelvészkedés? A regény címének többes jelentésére hívja fel a figyelmet, ugyanakkor arra is utal, hogy az itt elmondott történetnek több értelmezése is lehet, a regénynek több olvasata, vagyis legalább négy jelentése és négy olvasata. Nem véletlenül áll a regény élén a regénycím szerzői „alkalmi szemantikája”. Slobodan Novak látszólag az értelmező szótárak gyakorlatát követi, amikor a regény paratextusát a fenti módon értelmezi. Persze nem a szemantikai szakszerűsége helyezi hangsúlyt, mintha egy kicsit gúnyolódna is a szótárírók máskülönben tiszteletet érdemlő pontosságán, hanem valóságos bevezetőnek, kitüntetett első fejezetnek szánja a címszó jelentésének kvázi nyelvészeti körülírását. Ezért a szó „alkalmi szemantikája” a regény összefoglalásának is tekinthető. A szerzői szemantikában negyedik helyre került „a hajó kiköt”, mint lehetséges értelmezés, és a regény zárófejezetében is kiköt majd a hajó, mégpedig éppen egy sporthajó... A szemantikai bevezető az egész regényt átvilágító mottóként is érthető. Mert az „alkalmi szemantika” előre jelzi a regény tartalmát, ugyanakkor, amennyire lehetséges, irányt szab értelmezésének is. Ahogyan Novak a regénycím jelentésekre bontotta úgy bontható jelentésszintekre a regényben elmondott történet, főként annak részletei. A regényben valóban minden a „hajó kiköt” jelentésmezején történik. Szimbolikusan és allegorikusan is. „Kiköt” a regény végén a sziget kikötőjében a távolról érkező jacht, ám kiköt itt az innen fegyvereket elszállító katonai jármű is, de kiköt a katonaságból korán, közvetlenül tábornokká való előléptetése előtt nyugdíjaztatott alvezredes, a regény elbeszélője is ide kötött ki, meg mindenki, aki még a regényben (és a szí-

geten) előfordul. A „kiköt” ilyen értelemben „beleegyezést” is jelent, ám tévedés volna a regény címét „beleegyezés”-nek fordítani. Ki kell(ene) találni valami mást, hogy mit, azt nem tudom. Más, megfelelőbb címet kell majd találnia annak, aki esetleg a regény fordítására vállalkozik.

Az első személyű elbeszélő regényhős, aki idős korára magányosan él tengerparti házában, kertjének változásait és kertjének lakóit, a madarak, de főként a gyíkok életét figyelni, ellenállás nélkül és rezignáltan elfogadja az előléptetés nélkül, alezredesi rangban nyugdíjazott katonatiszt közeledését, részt is vesz negyedikként, afféle küldöttségen kívüli megfigyelőként, véletlen szemtanúként egy különleges küldetésben, a küldöttség harmadik tagja a helyi plébános, aminek során azt kellene megállapítani, jár-e a harcos státusz (és nyugdíj) az egyik helybelinek, aki a partizánharcok idején alig volt kétéves... Fanyar, groteszk történet. Az ellenállók egyik fiatal lánytagja röpcédulákat szállít a kisgyerek nárájába rejtve, és feltűnően gyakran jár a gyerekekkel a hajó illemhelyére, ez feltűnik a hajót kísérő olasz rendőrnek, aki amikor leszállnak az utasok az őrszobára kíséri a lányt a gyerekekkel együtt, ahol a gyerekek valóban hasmenése lesz... Nem lehet tudni mi lett az elázott röpcédulák sorsa. Évődik ezen Slobodan Novak. Ám most az a kérdés, az akkor kétéves gyerek vajon harcosnak tekinthető-e és jár-e neki a harcosokat megillető kitüntetett nyugdíj. Hogy megismerjék a történet részleteit, küldöttséget eresztenek hát a történet egykori szereplőjéhez, aki illegális munkáját a gyerekekkel igyekezett leplezni, ám az beteg, ágyhoz kötött, miként volt Madonna is, elzavarja a küldöttséget, a hitelesnek vélt történetet meg majd valaki más mondja el. Amíg a komikus nyomozás folyik, vele párhuzamosan – a tévé közvetíti – zajlik a JKSZ hírhedt utolsó kongresszusa a belgrádi Száva központban, amelyről először a szlovén, majd a horvát küldöttség is távozik... Megkezdődik az ország széthullása, és már érezni lehet a háború közelségét. Nem azért, mert ez a két küldöttség távozott a kongresszusról. A két történet párhuzamba állítása tölti fel tartalommal a regénykezdő „alkalmi szemantikát”, hiszen a regényhős narrátor, vele a nyugalmazott katonatiszt, a plébános, szomszédok, feleségek, tűzoltók, özvegyek, helyi tisztviselők, kishivatalnokok és temetkezési felelősök, mindannyian rezignáltan beleegyeznek, felsorakoznak a rossz mellett, s illik rájuk ez a szerep és ruha, mert hagyják magukat kifosztani, rá is bízzák magukat a véletlen meg az esetleges hullámszára, mint a regény végén a jacht utasai...

A rendszerváltozásnak álcázott országveszejtés, ezzel együtt a háborús készülődés előszele járja át Slobodan Novak baljós és rezignált, iróniát szarkazmusra váltó mondatait és bekezdéseit. A regény nyelvi szigorúságát, pontos történelmi diagnózisát, időskori bölcsességét a sztereotípiák, a túl közvetlen szerzői közbeszólások sem rontják le.

Slobodan Novak nem kísérletezik a regényformával, az *Arany*... idején sem tette. De amíg ott kitüntető figyelmet szentelt hősei belső életének, itt inkább a külső leírások érdeklők. Amott a lélektani regény nyomai tárhatók fel a regény szövegében, emitt erőteljesebben a szövegtől való eszköztára. Slobodan Novak a sűrűn használt olasz kifejezések, mondatok használatával keveréknyelvet teremt, a szigetlakók sajátos nyelvezetét, amely részint az elrejtőzés, az idegen – a nyugalmazott katonatiszt – megtévesztésének eszköze, részint pedig az otthonosság, a belterjesség jele. A dalmát nyelvjárások, főként a szigetlakók nyelvezete a horvát–olasz keveréknyelv, melynek irodalmi felhasználása megkülönböztető jegye a tengerparti horvát regénynek, ugyanakkor a regényhősök szituálásának is

lehetősége. Ugyanez volt jellemző az *Arany...* beszédmódjára is, az új regényben azonban kifejezettebb formát öltött, minden bizonnyal a szövegköziség műveleteinek szándékosabb alkalmazása folytán. De Slobodan Novak nem áll meg az olasz szavak és kifejezések vegyítésénél a horvát nyelvbe, hanem szövegközi műveleteit kiterjeszti a régi horvát költészet közismert szöveghelyei mellett az újabb horvát költészet és irodalom jeleire is. Így fordulnak elő a regény szövegében idézetek Tin Ujević, Ivan Slamnig verseiből, de Ranko Marinković és mások prózájából, valamint Shakespeare tragédiáiból, mégpedig nem elrejtetten a saját szövegbe, hanem nyíltan és közvetlenül, jól felismerhetően, ami azt jelenti, Slobodan Novak inkább él a közvetlen idézettel, mint a közvetettel, nem él sem az allúzió, sem a parafrázis alakzataival. Mind az olasz szavak és kifejezések, mind az elődökre és kortársakra való idézetekkel történő hivatkozások a regény szövegét kiemelik az egyszerű történetmondás keretéből, a regény felépítését a leírás gyakorlatából és áthelyezik abba a kulturális térbe, amit részint horvát irodalmi kultúrának mondhatunk, részint pedig a szigetvilág sajátos műveltségi világának. Slobodan Novak új regénye megmozgatta mind a horvát irodalmi hagyományt, mind pedig a szigetvilág beszédmódját, minek folytán történetmondása különös távlatot nyert. Ugyanakkor éppen ezen elbeszélői eljárások alkalmazásával az időszerű társadalmi és politikai történések deskripciói kiléptek a pusztá adatközlés megkötöttségeiből, a többértelműség és az ironia jegyeit mutatták fel. Ezáltal emelkedett meg az új regény hangszintje, ezáltal váltak leírásai többértelművé, beszédmódja meg összetetten nivelláltta. Kiegyenlítődnek benne az elbeszélői szólások, a hősök nyelvi megnyilvánulásai, az időszerű történések, minek folytán a regény átlépi saját árnyékát és innen kezdődően a fikcionálás válik alapvető formáló elvévé. Slobodan Novak kivételes érzékkel tud egyensúlyt teremteni. Megteremti a múlt és a jelen, az irodalmi és a közbeszéd, az idegen és a saját egyensúlyát, minek folytán a látszólag egyenes vonalú elbeszélés rétegzetté válik. S ezáltal többértelművé. Nem múlhatott tehát a véletlenül, hogy a regény harmadik fejezetét az *Idegen és nyelvjárási szavak és kifejezések* alkotja. Említettem, a regény első fejezete az *Alkalmi szemantika*, a harmadik ez a jegyzék, a második pedig maga a regény. Nyugodtan mondható tehát, hogy Slobodan Novak új regénye három fejezetből áll, az első afféle bevezető fejezet, a második a regény, a harmadik pedig a regény befejezése. Joggal tekinthető annak, hiszen az olasz szavak és kifejezések fordítását közli, a nyelvjárási szavakat értelmezi és megnevezi az idegen szövegek forrását, vagyis eligazítja olvasóját a regény szövegvilágában, ugyanakkor fel is kelti a figyelmét, hiszen az olvasást állandó megszakításokkal teszi változatossá és elevenné. Például a latin eredetű *defenestráció* (?) szó egész történetét és értelmezését megadja, mondván, hogy azóta vált az ablakon kidobás történelmi műveletté amióta emeleteket építettek a házakra. Manapság – mondja – esetről esetre főként metaforikus értelemben használják a szót, amikor pedig nincs elegánsabb módszer, összhangban a történelmi tapasztalatokkal, szó szerint alkalmazzák. Az ilyen szómagyarázatok avatják a regény szójegyzékét regényfejezetté, amely akár önállóan is olvasható.

A második rész, maga a regény zárófejezete jelenti be a háborút, amikor a területvédelmi egységek fegyvertárát a katonaság kiüríti, megelőzve a helyiek, az ezredes és mások tervét a fegyverek kimentésére, majd amikor a fegyverekkel megrakott katonai jármű elhagyja a várost, kikötőjében kiköt az *Altrove* nevű óceánjáró jacht, melynek tulajdonosa itallal kínálja a kikötő parancsnokát és a vele éppen társalgó elbeszélőt, közben azért lel-

kesedik, hogy megint máshová érkezett és hogy mindig máshová érkezhessen, mire a regényt előadó narrátor, akit a hajótulajdonos *dottore*-nak szólít, hosszú elmélkedésbe fog arról, hogy nem létezik a máshol, nincs a másutt, bármennyire is abszurdum, nincs máshol és nincs másutt, sohasem lehet máshová megérkezni; a máshol nagy csalás, sehol sem lehet: *Altrove non esiste*. Slobodan Novak regénye – még mindig nincs megoldásom a cím magyar megfelelőjére – ezt az abszurdnak látszó, ám mély történelmi tapasztalatot mondja. Csak a sziget van, csak szigetek vannak, szigetvilágokból áll a világ, és semmi esély a változásra.

